

Александренко Олена Віталіївна,
науковий співробітник науково-дослідної
лабораторії з проблем криміналістичного
забезпечення та судової експертології
ННІ № 2 Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

**ПОНЯТТЯ «ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ»
ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
АКАДЕМІКА А. П. ЗАКАЛЮКА**

Анотація. У публікації коротко викладено результати виконаного академіком НАПрН України А.П. Закалюком актуального наукового дослідження категорій «організована злочинна діяльність» та «злочинна діяльність», у тому числі авторське визначення вказаних категорій, що не втратило донині теоретичної та практичної цінності.

Ключові слова: злочинна діяльність, організована злочинна діяльність, кримінально-правова характеристика.

Summary. The publication is devoted to the consideration of the results of the actual scientific research of the categories «organized criminal activity» and «criminal activity» carried out by academician NALS of Ukraine A.P. Zakalyuk, including the author's definition of these categories, not lost so far theoretical and practical value.

Keywords: criminal activity, organized criminal activity, criminal law characteristic.

Надмірна ідеологізація здійснюваних у 60-х-80-х роках минулого століття у СРСР соціально-економічних та інших перетворень та ідеалізація їх результатів породило відкрите заперечення, що з часом переросло у просте замовчування, наявності в країні організованої злочинності та причин, що її породили. Офіційному визнанню факту існування в країні організованої злочинності перешкождало і відсутність єдиної думки з цього питання у вітчизняних вчених-кримінологів.

І, як відзначалося у вступному слові доктора юридичних наук А. І. Долгової, ведучої «круглого столу» «Організована злочинність: проблеми, дискусії, пропозиції»¹, що відбувся

¹ Проблема організованої злочинності, що обговорювалася за «круглим столом» за участю відомих вчених і практичних працівників правоохоронних органів країни, яка в рівній мірі хвилювала і фахівців, і населення, включала дискусії відносно визначення перш за все вихідного поняття «організована злочинність», оцінки її розвитку і з'ясування причин, необхідності розробки обґрунтованих стратегічних і тактичних напрямів боротьби з нею, вдосконалення правової основи правоохоронної діяльності [1, с. 7–350].

влітку 1989 року у видавництві «Юридическая литература» (м. Москва), лише наприкінці 1988 року тих, хто мав сумніви щодо наявності в країні гострої проблеми боротьби з цим негативним явищем, серед кримінологів практично не залишилось, зорієнтував їх на активне сприяння державним органам у розробці заходів по її вирішенню [1, с. 3].

Розпад СРСР, що вскорості стався, певним чином послабив розробку організаційно-правових начал протидії організованій злочинності, водночас зумовив її подальше роздільне здійснення у межах кожної з самостійних держав, які було створено на території колишнього Радянського Союзу.

В Україні вирішення цих проблемних питань в основному було завершено з прийняттям вищим законодавчим органом країни 05 квітня 2001 року нового Кримінального кодексу України (далі – КК України 2001 р.), який набрав чинності з 01 вересня того ж 2001 року. Нормативні положення, що доповнили КК 2001 р. і мали метою посилення боротьби з організованою злочинністю, включали: а) значне розширення функціональних ознак такого співучасника злочину, як організатора (ст. 27 КК); б) подальший розвиток інституту співучасті шляхом виділення таких його нових форм, що відрізняються більш високою ступінню організованості, як організована група (ч. 3 ст. 28 КК) і злочинна організація (ч. 4 ст. 28 КК); в) криміналізація діянь, що полягають у створенні злочинної організації та вчиненні інших прірівняних до них дій (ст. 225 КК) [2, с. 14–15, 135].

Активна життєва позиція, широта наукових інтересів і глибока професійна ерудиція не дозволили Анатолію Петровичу залишитися байдужим до проблеми боротьби з інтенсивними проявами організованої злочинності, яка хвилювала широку громадськість в Україні, та вимагала невідкладної розробки і рішучих заходів щодо протидії їм. Предметом свого наукового дослідження з вказаної проблеми Анатолій Петрович обрав з'ясування сутності організованої злочинної діяльності та обґрунтування необхідності її законодавчого/нормативного визначення [3, с. 61]. Результати виконаного Анатолієм Петровичем у 2001–2004 рр. наукового дослідження з зазначених питань нашли відображення у двох його наукових статтях [4, с. 20–28; 5, с. 130–141], двох виступах на науково-практичних конференціях [3, с. 61–64; 6, с. 32–35], а також при розгляді кримінологічної характеристики та особливостей попередження організованої злочинності [7, с. 269–423].

Необхідність здійснення такого наукового дослідження Анатолій Петрович аргументував перш за все наступними обставинами. Не заперечуючи кримінологічної та криміналістичної значущості організаційних ознак організованих злочинних угруповань [3, с. 61–62; 5, с. 131–132], Анатолій Петрович разом з тим виступав проти такої, що знайшла своє відображення у КК України 2001 р., протє, викликала критичні зауваження, обумовленості цими

оціночними ознаками кримінально-правової характеристики злочинів, вчинених злочинними угрупованнями. Анатолій Петрович звертав увагу й на те, що неоднозначне тлумачення організаційних ознак, особливо у слідчій і судовій практиці, призводило до того, що дві третини злочинних груп з числа тих, які на стадіях дізнання і попереднього розслідування, на підставі цих ознак кваліфікувалися як організовані, судами такими не визнавались, а п'ята їх частина взагалі до суду не потрапляла. З іншого боку, як обгрунтовано відзначав Анатолій Петрович, акцентування уваги при нормативному визначенні організованої злочинності на її організаційних ознаках виключало можливість обліку на практиці як прояви організованої злочинності фактів орудування в економічній сфері злочинних угруповань, що не мали зовні надто очевидних і притаманних організованому злочинному угрупованню організаційних ознак [3, с. 62; 5, с. 133]. Водночас Анатолій Петрович схвалював зарубіжну практику вирішення проблеми кримінально-правового визначення злочинів, що належать до організованої злочинності, шляхом безпосереднього їх наведення або вказівки на змістовні ознаки діяльності груп, що їх вчинили; визначальною при цьому виступала, як підкреслював Анатолій Петрович, цілеспрямованість злочинної діяльності подібних угруповань на незмінне отримання високого і надвисокого прибутку самим раціональним способом і бажано у короткий термін. До особливостей функціонування подібних злочинних утворень Анатолій Петрович відносив й відсутність у них стабільної, чітко визначеної і вираженої структури, підпорядкованої у підсумку (а тому такої, що часто змінюється) цілеспрямованості злочинної діяльності співтовариства [3, с. 62; 5, с. 134]. Проаналізувавши відомі на той час визначення організованої злочинності, Анатолій Петрович виділив дві, такі, що частіше за інші повторюються, її змістовні ознаки - організована злочинна діяльність та її спрямованість на отримання прибутків і надприбутків - на підставі яких і здійснив кримінально-правову характеристику злочинів організованої злочинності. Звертаючи увагу на обгрунтоване безпосереднє і неодноразове використання в КК України 2001 р. категорії «злочинна діяльність», а рівно терміну «діяльність» без ознаки «злочинна», але з визнанням її здійснення злочинною, Анатолій Петрович категорично був не згодний з відсутністю у КК України 2001 р. визначення поняття «злочинна діяльність», у тому числі й з урахуванням значущості його використання задля кримінально-правової характеристики діяльності злочинних об'єднань, що відносяться до організованої злочинності [3, с. 63; 5, с. 136-137].

Характеризуючи категорію «діяльність» стосовно до предмету наукового дослідження, Анатолій Петрович виходив з її визначення у психологічній науці як свідомого прояву людської активності, що являє собою систему (на відміну від вчинку як одиничного такого прояву) пов'язаних поміж собою єдиною необхідністю, метою і

послідовністю дій, вчинків, операцій, менш об'ємних діяльностей. І, хоча кожна з цих складових на рівні одиничного має свій предмет, мотив і мету, але у сукупності вони спрямовані на реалізацію єдиної необхідності, мають послідовне цілеутворення, що включає, за можливості, змінення чи усунення перешкод аж до досягнення кінцевої мети, яка полягає у змінненні суспільних відносин в інтересах суб'єкта діяльності. Виходячи з того, що зовнішня діяльність, яка має характер суспільного спілкування, підпорядкована нормам людського буття, у певній мірі – правовим нормам, Анатолій Петрович дійшов висновку, що на цій основі обґрунтовано виділяти правомірну та протиправну, у тому числі злочинну, діяльність [3, с. 63; 5, с. 136–137].

Результати виконаного Анатолієм Петровичем цілеспрямованого наукового дослідження слугували автору підставою для формулювання наступних, що й понині мають важливе як теоретичне, так й практичне значення, двох підсумкових висновків. По-перше, ці результати дозволили Анатолію Петровичу дати кримінально-правову характеристику категорії «злочинна діяльність», визначивши її, за словами самого ж автора, як систему умисних цілеспрямованих неодноточасних дій суб'єкта, підпорядкованих одній меті забезпечення вчинення злочину (злочинів); за умови вчинення вказаних дій групою суб'єктів, об'єднаних попередньою змовою і загальним умислом, то злочинна діяльність набуває характеру групової, оскільки її основні елементи – загальна мета і система забезпечення набувають нові якості, що свідчать про її підвищену суспільну небезпеку тощо [3, с. 63–64; 5, с. 138]. По-друге, ще ціннішою для теорії криминології та практики протидії організованій злочинності став висновок про поняття організованої злочинної діяльності, яке автор визначив як «систематичне або постійне, здебільшого у вигляді промислу (злочинного підприємства) вчинення умисних злочинів, спрямованих на отримання сталих високих прибутків та їх легалізацію на основі утворення злочинного об'єднання та спеціально організованої системи забезпечення його підтримки органами влади чи її представниками з метою прикриття від соціального контролю та відповідальності» [5, с. 139–140; 7, с. 312–313].

Таким є скромний внесок академіка А.П. Закалюка у вирішенні зазначеного важливого, як для кримінального законодавства України, так і для практики його застосування, питання.

Список використаних джерел

1. Организованная преступность / Под ред. А.И. Долговой, С.В. Дьякова. М.: Юрид. лит., 1989. 352 с. («Проблемы, дискуссии, предложения»).
2. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 2 серпня 2018 року (офіц. текст). К.: ПАЛИВОДА А.В., 2018. 264 с. (Кодекси України).

3. Закалюк А.П. Організована злочинна діяльність: сутність та потреби нормативного визначення // Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25 жовт. 2001 р. / Редкол.: Сташис В.В. (голов. ред.) та ін. К.-Х.: «Юрінком Інтер», 2002. 272 с.

4. Закалюк А. П. Нормативне визначення організованої злочинної діяльності: теоретичне та практичне значення // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). К., 2001. Вип. 4. 251 с.

5. Закалюк А. П. Організована злочинна діяльність: сутність і потреби нормативного визначення // Вісник Академії правових наук України. Х., 2002. Вип. 1 (28). 275 с.

6. Закалюк А. П. Потреба законодавчого визначення поняття організованої злочинної діяльності // Протидія організованій злочинності: теорія і практика, досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: Матеріали науково-практичної конференції (Київ, 24 червня року). Київ: НА СБ України, 2004. 278 с.

7. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. К.: Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.

Бабаніна Вікторія Вікторівна,

професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АСПЕКТИ ПРОЦЕДУРИ РАТИФІКАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ ЯК СКЛАДОВА МЕХАНІЗМУ СТВОРЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Анотація. Міжнародні договори набирають чинності для України після надання нею згоди на обов'язковість міжнародного договору в порядку та в строки, передбачені договором, або в інший узгоджений сторонами спосіб. Однак, в окремих випадках міжнародні договори, які ратифіковані Верховною Радою України, самостійно (без внесення відповідних змін до КК України) можуть бути складовими кримінального законодавства. Автором обґрунтовується позиція, що при ратифікації міжнародних договорів Україною може створюватися конкуренція норм. У разі конкуренції охоронюваних норм міжнародного кримінального законодавства та кримінального законодавства України пріоритет слід надавати останньому. Переважають норми міжнародного права у тому випадку, якщо до стану такої конкуренції приведено регулятивні норми кримінального законодавства.